

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ЯК ФАКТОР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК

У статті обґрунтовано необхідність створення сприятливих умов для формування та розвитку людського капіталу як визначального фактора конкурентоспроможності національної економіки. Проведено детальний аналіз основних показників, які використовуються у світовій практиці для оцінки умов формування та розвитку людського капіталу: індексу розвитку людського потенціалу, індексу якості життя та індексу людського щастя. Обґрунтовано необхідність формування нової концепції управління розвитком людського капіталу та визначено основні її завдання.

В статье обоснована необходимость создания благоприятных условий для формирования и развития человеческого капитала как определяющего фактора конкурентоспособности национальной экономики. Проведен детальный анализ основных показателей, которые используются в мировой практике для оценки условий формирования и развития человеческого капитала: индекса развития человеческого потенциала, индекса качества жизни и индекса человеческого счастья. Обоснована необходимость формирования новой концепции управления развитием человеческого капитала и определены основные ее задачи.

In the article the necessity of creating favorable conditions for the formation and development of human capital as the determining factor of competitiveness of national economy. A detailed analysis of the main indicators used in the world to assess the conditions of formation and development of human capital: Human Development Index, the index of quality of life and human happiness index. The necessity of forming a new concept of human capital development and identified its main task.

людський капітал, людський розвиток, людський потенціал, індекс розвитку людського потенціалу, індекс якості життя, індекс людського щастя

Одним із суттєвих наслідків світової економічної кризи для України стало зниження рівня конкурентоспроможності національної економіки, що підтверджують численні міжнародні рейтинги. Зокрема «Глобальний огляд конкурентоспроможності за 2009–2010 рр.» (Global Competitiveness Report), опублікований Всесвітнім економічним форумом¹, охоплює 133 країни, серед яких Україна посіла 82-ге місце, опустившись за рік на 10 позицій, і стала сусідкою таких африканських країн, як Гамбія (81-ше місце) та Алжир (83-тє місце), а серед країн СНД випередила Грузію (90-тє місце), Вірменію (122-ге місце) і Киргистан (123-тє місце) [14]. Підтверджує цей факт і рейтинг Міжнародного інституту розвитку менеджменту (IMD), який відображає здатність національних систем управління створити сприятливі умови і конкурентоспроможне

¹Всесвітній економічний форум (ВЕФ) – це громадська організація, метою якої є розвиток міжнародного співробітництва.

середовище для об'єктів підприємницької діяльності. За цим рейтингом Україна опинилася на передостанньому, 56-му місці, залишивши попереду Росію (49-те місце)² [11].

Загроза подальшого зниження рівня конкурентоспроможності вітчизняної економіки потребує покращання якості і, як наслідок, збільшення вартості людського капіталу. Особливого значення така потреба набуває в умовах глобалізації, коли з кожним роком дедалі більше розширюється обмін людським капіталом на міждержавному рівні. Основними компонентами такого обміну є трудова міграція робочої сили (імміграція, еміграція, прихована міграція), отримання освіти за кордоном (обміни, стажування), виїзд з лікувально-оздоровчою метою [15, с. 268]. Така думка підкріплюється і Звітом з людського розвитку за 2009 р. «Подолання перешкод: людська мобільність та розвиток», в якому зазначається, що «ми живемо в надзвичайно мобільному світі, в якому міграція не лише неминуча, але й становить важливий аспект людського розвитку. Майже мільярд людей – або кожен сьомий житель планети – є мігрантами. Міграція здатна збільшити людський потенціал як самих мігрантів та громад, які їх приймають, так і тих, хто залишився вдома» [5]. У перспективі під впливом глобалізації та активізації міграційних процесів країни будуть конкурувати між собою за якість життя, яка забезпечує формування та розвиток людського капіталу та визначає позиції країни на міжнародній арені. У цьому контексті стає актуальним детальне вивчення умов формування та розвитку людського капіталу як визначального фактора конкурентоспроможності національних економік в умовах глобалізації.

Першу спробу оцінити людський капітал, як вважають історики, у 1690 р. зробив фундатор західної політекономії Уільям Петі у своїй «Політичній арифметиці» [19], але, на жаль, він не завершив її у вигляді самостійної концепції. Після цього різні аспекти людського капіталу висвітлювались у працях класиків економічної науки, зокрема: А. Сміта [1], Дж.С. Міля [10], К. Маркса, Ф. Ліста [8], А. Маршала [9], М. Туган-Барановського [13] та М. Вебера [3].

Саме поняття «людський капітал» увійшло в науку на початку 60-х років ХХ ст. Започаткували його економісти чиказької школи Г.С. Беккер³ [2] та Т.В. Шульц⁴ [21], які здійснили переворот в економічній думці останніх десятиріч, розробивши концепцію людського капіталу, з виникненням якої стало зрозуміло, що саме людський капітал, а не матеріальні засоби виробництва, є визначальним фактором досягнення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки. Подальші ґрунтовні дослідження основних положень концепції людського капіталу проводили: Й. Бен-Порат, Б. Вейсброд, Е. Денісон, Дж. Кендрик, Ф. Махлуп, Дж. Мінцер, Дж. Псахаропулос, Л. Туроу, І. Фішер [7; 16; 17; 22] та ін.

У вітчизняній економічній літературі теорії людського капіталу почали надавати важливішого значення тільки упродовж останніх двох десятиріч. Серед економістів, які займалися дослідженням окремих питань формування і розвитку людського капіталу України, слід назвати: В. Антонюк, В. Близнюка, О. Бородину, В. Гейця, Н. Голікову, О. Головінова, О. Грішнову, М. Долішнього,

²Укладаючи рейтинг, аналітики IMD використовують свою традиційну методику, згідно з якою економіку кожної країни оцінюють за чотирма головними показниками: інфраструктурою, ефективністю уряду, ефективністю бізнесу та макроекономічними показниками.

³Г.С. Беккер у своїй праці «Human capital» (N.Y., Columbia University Press, 1964) визначив зміст поняття та основні форми інвестування в людський капітал.

⁴Т.В. Шульц отримав Нобелівську премію з економіки за дві праці, присвячені дослідженню людського капіталу, – «The economic value of education» (1963) та «Investment in human capital» (1971).

І. Журавльову, С. Злупка, С. Клименко, В. Куценко, Е. Лібанову, Г. Назарову, К. Павлюка, О. Стефанишин, С. Трубича, А. Чухна [4; 6] та інших учених-економістів.

Незважаючи на наявність значної кількості публікацій, що стосуються різних аспектів теорії людського капіталу, в науковій літературі майже відсутні комплексні фундаментальні порівняння зарубіжного досвіду щодо формування та розвитку людського капіталу, що актуалізує тематику цієї статті.

Аналіз та порівняння сучасних умов розвитку людського капіталу, які сформовані в різних країнах світу, визначення серед них місця України та розробка рекомендацій щодо підвищення рівня розвитку вітчизняного людського капіталу як визначального фактора забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Для аналізу умов формування та розвитку людського капіталу в різних країнах світу використовуються різні показники, зокрема: індекс розвитку людського потенціалу (англ. – Human development index), індекс якості життя (англ. – Quality of life index) та індекс людського щастя (англ. – Index of human happiness).

Найпоширенішим показником, який дозволяє оцінити умови формування та розвитку людського капіталу є індекс розвитку людського потенціалу, який відображає середній рівень досягнень країни в трьох найважливіших елементах розвитку людського потенціалу: довгому та здоровому житті, яке вимірюється показником очікуваної при народженні тривалості життя; знаннях, що вимірюються рівнем освіченості дорослого населення та загальною кількістю тих, хто вступив у навчальні заклади; гідному рівні життя, який вимірюється показником ВВП на душу населення (ПКС в дол. США) [5, с. 208].

За даними останнього звіту ООН «Про розвиток людського потенціалу» за 2009 р. «Подолання перешкод: людська мобільність та розвиток» у 2007 р. – порівняно з 2006 р. – 50 країн, включно з Україною, втратили один чи два місця в рейтингу, а ще 50 країн, відповідно, піднялися на один-два місця в загальному рейтингу⁵. Так, у 2007 р. найкращою для життя країною визнана Норвегія, яка займала перше місце в рейтингу ООН з 2001 р. по 2006 р. та повернулася на вершину списку після дворічної перерви. Окрім Норвегії, до п'ятірки найбільш благополучних країн увійшли також Австралія, Ісландія, що займала верхній рядок рейтингу в 2007 р. й 2008 р., Канада й Ірландія (табл. 1).

Пострадянські країни–члени ЄС переважно потрапили в категорію «країни з високим рівнем розвитку людського потенціалу», зокрема Естонія посіла 40-ве місце, Литва – 46-те, а Латвія – 48-ме. Білорусь у цій категорії зайняла 68-ме місце, а Росія – 71-ше, між Албанією та Македонією.

Україна в цьому рейтингу посіла 85-те місце, втративши одну позицію порівняно з 2006 р. Порівняно з 2005 р. Україна втратила аж сім місць. Тоді вона посідала 78-ме місце серед 177 країн світу. У зв'язку з тим, що показники індексу розвитку людського потенціалу базуються на інформації 2007 р., вони не відображають наслідків глобальної економічної кризи. В іншому разі позиції України могли бути ще гіршими, адже наша країна, як відомо, належить до тих, які найбільше постраждали у результаті останніх світових економічних і фінансових катаклізмів.

Така ситуація не є несподіваною, оскільки для України характерна низька якість життя, недостатнє фінансування людського розвитку, видатків на охоро-

⁵У 2009 р. ІРЛП був розрахований для 182 країн – за статистичними даними станом на 2007 р., зібраних Агенціями ООН та іншими міжнародними організаціями. До рейтингу 2007 р. додали три країни: Андорру, Ліхтенштейн (вперше) та Афганістан (вперше з 1996 р.). Показники Індексу розвитку людського потенціалу базуються на інформації 2007 р. та не відображають наслідків глобальної економічної кризи, які мають значний вплив на досягнення в галузі людського розвитку багатьох країн світу.

Таблиця 1

Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП) у 2007 р. [5, с. 171–174]

№ з/п	Рейтинг країни за ІРЛП	Значення ІРЛП	Очікувана тривалість життя (років)	Рівень грамотності дорослого населення (від 15 років і старше), %	Загальний показник тих, хто навчається у різних навчальних закладах (%)	ВВП на душу населення (ПКС в дол. США)	№ з/п	Рейтинг країни за ІРЛП	Значення ІРЛП	Очікувана тривалість життя (років)	Рівень грамотності дорослого населення (від 15 років і старше), %	Загальний показник тих, хто навчається у різних навчальних закладах (%)	ВВП на душу населення (ПКС в дол. США)
Країни з дуже високим рівнем людського потенціалу													
1	Норвегія	0,971	80,5	—	98,6	53433	8	Франція	0,961	81,0	—	95,4	33674
2	Австралія	0,970	81,4	—	114,2	34923	9	Швейцарія	0,960	81,7	—	82,7	40658
3	Ісландія	0,969	81,7	—	96,0	35742	10	Японія	0,960	82,7	—	86,6	33632
4	Канада	0,966	80,6	—	99,3	35812	11	Люксембург	0,960	79,4	—	94,4	79485
5	Ірландія	0,965	79,7	—	97,6	44613	12	Фінляндія	0,959	79,5	—	101,4	34526
6	Нідерланди	0,964	79,8	—	97,5	38694	13	США	0,956	79,1	—	92,4	45592
7	Швеція	0,963	80,8	—	94,3	36712	14	Австрія	0,955	79,9	—	90,5	37370
Країни з високим рівнем людського потенціалу													
...39	Бахрейн	0,895	75,6	88,8	90,4	29723	...60	Панама	0,840	75,5	93,4	79,7	11391
40	Естонія	0,883	72,9	99,8	91,2	20361	...68	Білорусь	0,826	69,0	99,7	90,4	10841
...54	Коста-Ріка	0,854	78,7	95,9	73,0	10842	...71	Росія	0,817	66,2	99,5	81,9	14690
Країни із середнім рівнем розвитку людського капіталу													
...84	Вірменія	0,798	73,6	99,5	74,6	5693	...92	Китай	0,772	72,9	93,3	68,7	5383
85	Україна	0,796	68,2	99,7	90,0	6914	...117	Молдова	0,720	68,3	99,2	71,6	2551
86	Азербайджан	0,787	70,0	99,5	66,2	7851	...119	Узбекистан	0,710	67,6	96,9	72,7	2425
...89	Грузія	0,778	71,6	100,0	76,7	4662	120	Киргистан	0,710	67,6	99,3	77,3	2006
Країни з низьким рівнем розвитку людського капіталу													
...159	Того	0,499	62,2	53,2	53,9	788	...176	Конго	0,389	47,6	67,2	48,2	298
...164	Замбія	0,481	44,5	70,6	63,3	1358	...178	Малі	0,371	48,1	26,2	46,9	1083
...171	Ефіопія	0,414	54,7	35,9	49,0	779	...182	Нігер	0,340	50,8	28,7	27,2	627

ну здоров'я та освіти. Вплив зазначених факторів призводить до депопуляції населення з погіршенням якісних характеристик людського капіталу при значних міграційних втратах населення продуктивного віку. Як наслідок, в Україні відбувається знецінення людського потенціалу, що призводить до різкого зниження продуктивності праці.

Попри значну поширеність і авторитетність індексу розвитку людського потенціалу, методика його розрахунку містить ряд недоліків, зокрема: велика питома вага такої складової індексу, як ВВП на душу населення; втрата деякими компонентами індексу своєї актуальності (наприклад тими, що пов'язані з кількістю писемного населення та кількістю людей, що навчаються); значні відмінності у методиках (національних та міжнародних) розрахунку більшості показників тощо.

У зв'язку з цим набагато змістовнішим для аналітичних висновків є індекс якості життя⁶, запропонований американською організацією «International Living». Необхідність розрахунку цього показника пов'язана з тим, що якість життя – це та ознака успішності держави загалом та її уряду зокрема, яку безпосередньо відчують на собі пересічні громадяни. Держава може мати високі макроекономічні показники, великий міжнародний авторитет, потужний науковий, виробничий або оборонний потенціал, але доки все це не знайде відображення у поліпшенні повсякденного життя звичайних людей, уряд не може вважати своє завдання виконаним.

У 2009 р., вже п'ятий рік поспіль, перелік очолює Франція (80 балів). До десятки найкращих належать також Швейцарія (79 балів), США (78 балів), Люксембург (77 балів), Австралія (76 балів), Бельгія (75 балів), Італія (74 бали), Німеччина (73 бали), Нова Зеландія (72 бали) та Данія (71 бал). Серед пострадянських країн найвищий індекс має Молдова (62 бали) та Україна (61 бал). Лише потім – Грузія та Вірменія, а після них – Білорусь (55 балів) та Росія (52 бали) (табл. 2).

У загальному рейтингу Україна посіла лише 68-ме місце, отримавши від упорядників рейтингу 62 бали (у 2007 р. наша держава посідала 57-ме місце, а у 2008 р. – 53). Так, у сфері культури Україна отримала 59 балів, у сфері економіки – лише 31 бал (досить низький показник) і в сфері свободи слова – лише 75 балів зі 100 можливих (для порівняння, перша п'ятірка – Франція, Швейцарія, США, Люксембург, Австралія – отримали 100 балів). При цьому деякі країни, зокрема Узбекистан і Північна Корея, «заробили» 0 пунктів. Водночас у сфері розвитку інфраструктури Україна отримала 63 бали, у сфері безпеки – 71, кліматичні умови були оцінені у 78 балів.

Детальний аналіз результатів України в кожній зі сфер свідчить, що причиною неспроможності України досягти високого рівня життя не є незнання проблем чи відсутність пріоритетів. Проблемою виявляється відсутність ефективної державної політики, спрямованої на вироблення та реалізацію дійових заходів для досягнення визначених пріоритетів, моніторингу спричинених ними змін і наслідків, а також оцінки їх результативності.

Для підвищення рівня життя в Україні необхідно збільшити загальну ефективність функціонування економіки, яка буде здатна витягти країну з рецесії, а підтримання сталого зростання не можливе без відновлення та використання інноваційного потенціалу нашої країни.

Рівень реалізації людського потенціалу дозволяє оцінити Індекс людського щастя, який розраховується Всесвітньої базою про щастя (англ. – World

⁶На відміну від індексу розвитку людського потенціалу, індекс якості життя формується вже за допомогою дев'яти ознак: вартості проживання, відпочинку та рівня культури, економічної ситуації, стану довкілля, свободи населення, рівня здоров'я, рівня розвитку промисловості, рівня безпеки життя та кліматичних умов.

Індекс якості життя у 2009 р. [20]

№ з/п	Країна	Вартість проживання	Відпочинок та культура	Економічна ситуація	Стан довкілля	Свобода населення	Рівень здоров'я	Інфраструктура	Рівень безпеки життя	Кліматичні умови	Підсумкова оцінка
1	Франція	57	85	62	72	100	84	90	100	86	80
2	Швейцарія	50	77	69	77	100	88	86	100	79	79
3	США	63	78	57	67	100	65	100	100	85	78
4	Люксембург	55	70	68	73	100	82	74	100	82	77
5	Австралія	57	70	56	58	100	75	91	100	92	76
6	Бельгія	51	75	53	65	100	77	88	100	85	75
7	Італія	60	86	49	70	100	77	53	100	86	74
8	Німеччина	55	70	49	75	100	77	75	100	79	73
9	Нова Зеландія	57	74	48	71	100	76	59	100	83	72
10	Данія	43	75	48	76	100	74	72	100	78	71
11	Мальта	65	67	36	76	100	77	34	93	97	70
12	Швеція	37	72	47	70	100	72	88	100	69	70
13	Уругвай	61	67	33	68	100	67	63	100	92	70
14	Литва	70	64	35	74	100	70	56	100	79	70
15	Чехія	58	67	37	69	100	72	84	100	68	70
16	Норвегія	48	65	63	72	100	78	62	100	60	70
17	Австрія	51	65	46	78	100	74	66	100	76	70
18	Нідерланди	49	66	47	61	100	75	83	100	75	70
19	Канада	62	66	47	60	100	72	77	100	66	70
20	Великобританія	29	74	50	72	100	73	66	100	82	69
...41	Коста-Ріка	69	61	40	70	100	69	50	79	59	65
...55	Молдова	75	60	26	70	58	61	56	71	90	62
...62	Україна	59	59	31	69	75	62	63	71	78	61
...96	Білорусь	72	68	32	70	8	49	56	64	77	55
...121	Росія	43	63	38	67	25	64	53	57	72	52

Database of Happiness). Як свідчать дані табл. 3, Коста-Ріка (8,5 бала за десятибальною шкалою) є найщасливішою країною, в якій щасливі роки займають 66,7% від середньої тривалості життя, тобто жителі цієї країни відчувають себе щасливими протягом більшої половини свого життя, тоді як в Україні люди відчувають себе щасливими лише третину свого життя (33,7%). Для порівняння слід зазначити, що за показником індексу розвитку людського потенціалу Коста-Ріка знаходиться на 54-му місці, а за індексом якості життя – на 41-му. Окрім Коста-Ріки, лідерами рейтингу є Данія (8,3 бала), Ісландія (8,2 бала), Канада (8,0 бала), Швейцарія (8,0 бала), Мексика (7,9 бала), Норвегія (7,9 бала), Фінляндія (7,9 бала), Панама (7,8 бала) та Швеція (7,8 бала). Серед перелічених країн більшість є високорозвинутими, які займають лідерські позиції за всіма показниками, що характеризують якість та рівень життя. Але серед лідерів за індексом людського щастя є й такі країни, як Мексика і Панама. У рейтингу за індексом розвитку людського потенціалу Мексика посідає 53-тє місце, а Пана-

ма – 60-те. У рейтингу за індексом якості життя позиція Мексики виражається у 53-му місці, а Панами – у 44-му.

Таблиця 3

Індекс людського щастя за 2000–2009 рр. [18]

№ з/п	Країна	Індекс людського щастя	Тривалість життя, років	Кількість щасливих років життя, років	№ з/п	Країна	Індекс людського щастя	Тривалість життя, років	Кількість щасливих років життя, років
1	Коста Ріка	8,5	78,5	66,7	...31	Кіпр	7,0	79,0	87,0
2	Данія	8,3	77,9	65,0	...35	Словенія	6,9	77,4	53,3
3	Ісландія	8,2	81,5	66,4	...40	Італія	6,7	80,3	54,4
4	Канада	8,0	80,3	64,0	...47	Франція	6,6	80,2	52,8
5	Швейцарія	8,0	81,3	65,0	...52	Чехія	6,5	75,9	49,3
6	Мексика	7,9	75,6	59,5	...54	Китай	6,4	72,5	45,5
7	Норвегія	7,9	79,8	62,4	...55	Греція	6,3	78,9	51,5
8	Фінляндія	7,9	78,9	62,3	...57	Польща	6,3	75,2	48,1
9	Панама	7,8	75,1	58,5	...64	Казахстан	6,1	65,9	40,4
10	Швеція	7,8	80,5	62,8	...70	Естонія	5,9	71,2	42,5
11	Австрія	7,7	79,4	60,1	...75	Словакія	5,8	74,2	43,3
...14	Люксембург	7,7	78,4	60,7	...77	Білорусь	5,7	68,7	38,8
...16	Ірландія	7,6	78,4	60,9	...82	Португалія	5,7	77,7	44,6
17	Нідерланди	7,6	79,2	60,6	...84	Росія	5,6	65,0	36,3
...19	Нова Зеландія	7,5	79,8	59,7	...88	Литва	5,5	72,5	41,8
20	США	7,4	77,9	58,0	89	Угорщина	5,5	72,9	40,8
...22	Бельгія	7,3	78,8	58,6	...97	Латвія	5,3	72,0	39,1
23	Іспанія	7,3	80,5	58,8	...110	Україна	5,0	67,7	33,7
...24	Великобританія	7,2	79,0	56,9	...112	Молдова	4,9	68,4	33,2
...27	Мальта	7,1	79,1	56,0	...126	Болгарія	4,4	72,7	34,1
...29	Німеччина	7,1	79,1	55,2	...130	Грузія	4,3	70,7	30,1

Серед 142 країн Україна посідає 110-те місце і має показник 5,0 за десятибальною шкалою. У нашій державі при середній тривалості життя, яка становить 67,7 років, люди відчувають себе щасливими лише неповних 23 роки. Білорусь та Росія займають значно кращі позиції, ніж Україна, посідаючи в рейтингу 77-ме та 84-те місця відповідно.

Деякі дослідники вважають, що про діяльність уряду можна судити за тим, наскільки щасливим відчуває себе населення країни. Від фактора людського щастя залежить здоров'я і, відповідно, тривалість життя людини, а також її імунітет і продуктивність праці. У зв'язку з цим виникає необхідність забезпечення державною політикою не лише досягнення кількісних показників розвитку національної економіки, а й якісних, які дозволять кожному українцю бути задоволеним своїм життям, а Україні – зайняти гідне місце в міжнародних рейтингах.

Освіта й охорона здоров'я є найважливішими компонентами, які сприяють формуванню та розвитку людського капіталу. При цьому дуже важливе значен-

ня має обсяг і період приватного та державного фінансування основних складових людського капіталу, недостатність якого може призвести до низького рівня людського розвитку, що, у свою чергу, вплине на рівень конкурентоспроможності та економічного зростання національної економіки і добробут кожної людини та суспільства в цілому.

У країн-лідерів рейтингу за індексом розвитку людського потенціалу витрати на освіту становлять: Ісландія – 8,1% від ВВП, Норвегія – 7,7%, Австралія – 4,7%, Канада – 5,2%, Ірландія – 4,8%, Швеція – 7,4%, Швейцарія – 6,0%, Японія – 3,6%, Нідерланди – 5,4% та Франція – 5,9% (табл. 4). У країнах, які недавно вступили до Європейського Союзу, витрати ще не такі значні, наприклад, у Чехії загальні витрати на освіту становлять лише 4,4%, у Словенії – 6,0, у Словаччії – 4,3, в Угорщині – 5,5, у Польщі – 5,4, у Литві – 5,2, Естонії та Латвії – по 5,3, на Кіпрі – 6,3, на Мальті – 4,5%. Структура витрат на освіту у високорозвинутих країн характеризується значною часткою приватних інвестицій. Так, у США і Японії вони становлять 2,26 і 1,15% від ВВП відповідно і мають більшу питому вагу у структурі загальних витрат, ніж в інших країнах. Тоді як у Чехії витрати бізнесу на освіту становлять лише 0,38 % від ВВП, а у Словаччині – 0,12%.

В Україні видатки на освіту становлять 6,4% від ВВП, при цьому з державного бюджету виділяється 18,9%. Для забезпечення високого рівня розвитку людського капіталу цього не достатньо. Одним із можливих варіантів вирішення цієї проблеми є врахування зарубіжного досвіду високорозвинутих країн світу та залучення до фінансування освіти приватного капіталу.

Таблиця 4

Витрати на освіту серед країн-лідерів рейтингу за ІРЛП [2, с. 265–268]

№ з/п	Рейтинг країн за ІРЛП	Державні видатки на освіту		Поточні державні видатки за рівнями освіти (загальний обсяг державних витрат на освіту, %)		
		% від ВВП	загального обсягу державних витратків, %	Дошкільна і навчальна	Середня	Вища
1	Ісландія	8,1	16,6	40	35	19
2	Норвегія	7,7	16,6	28	35	33
3	Австралія	4,7	13,3	34	41	25
4	Канада	5,2	12,5	34
5	Ірландія	4,8	14,0	33	43	24
6	Швеція	7,4	12,9	34	38	28
7	Швейцарія	6,0	13,0	33	37	28
8	Японія	3,6	9,8	38	40	14
9	Нідерланди	5,4	11,2	33	40	27
10	Франція	5,9	10,9	31	48	21
...12	США	5,9	15,3
...16	Великобританія	5,4	12,1
...64	Білорусь	6,0	11,3	27	48	25
...67	Росія	3,6	12,9
...73	Казахстан	2,3	12,1
...76	Україна	6,4	18,9
...83	Вірменія	3,2	...	16	53	30
...96	Грузія	2,9	13,1
...98	Азербайджан	2,5	19,6	25	56	6
...111	Молдова	4,3	21,1	36	55	9

Що стосується державних витрат на охорону здоров'я, то у країн-лідерів рейтингу за індексом розвитку людського потенціалу вони становлять: Ісландія – 8,3% від ВВП, Норвегія – 8,1%, Австралія – 6,5%, Канада – 6,8%, Ірландія – 5,7%, Швеція – 7,7%, Швейцарія – 6,7%, Японія – 6,3%, Нідерланди – 5,7% та Франція – 8,2% (табл. 5). Серед усіх розвинутих країн найбільші видатки на охорону здоров'я спостерігаються в США, де з державного бюджету виділяється 6,9% від ВВП, а приватний сектор фінансує охорону здоров'я на 8,5% від ВВП. Для порівняння, в Україні з державного бюджету виділяється лише 3,7% від ВВП, а приватні інвестори на ті ж самі потреби витрачають 2,8%. Для забезпечення ефективного розвитку людського капіталу цих показників недостатньо. Одним із можливих шляхів вирішення цієї проблеми є запровадження в країні страхової медицини.

Таблиця 5

**Витрати на охорону здоров'я країн-лідерів рейтингу за ІРЛП
[2, с. 247–250]**

№ з/п	Рейтинг країн за ІРЛП	Витрати на охорону здоров'я		
		державні (% від ВВП)	приватні (% від ВВП)	на душу населення (ПКС в дол. США)
1	Ісландія	8,3	1,6	3294
2	Норвегія	8,1	1,6	4080
3	Австралія	6,5	3,1	3123
4	Канада	6,8	3,0	3173
5	Ірландія	5,7	1,5	2618
6	Швеція	7,7	1,4	2828
7	Швейцарія	6,7	4,8	4011
8	Японія	6,3	1,5	2293
9	Нідерланди	5,7	3,5	3092
10	Франція	8,2	2,3	3040
...12	США	6,9	8,5	6096
...16	Великобританія	7,0	1,1	2560
...64	Білорусь	4,6	1,6	427
...67	Росія	3,7	2,3	583
...73	Казахстан	2,3	1,5	264
...76	Україна	3,7	2,8	427
...83	Вірменія	1,4	4,0	226
...96	Грузія	1,5	3,8	171
...98	Азербайджан	0,9	2,7	138
...111	Молдова	4,2	3,2	138

Утвердження ринкового середовища в Україні та загострення міжнародної конкуренції на світовій арені потребують перегляду діючих підходів до забезпечення конкурентоспроможності національної економіки та її економічного зростання. Одним із перспективних шляхів досягнення цієї мети є створення сприятливих умов для формування та розвитку вітчизняного людського капіталу, який за рівнем розвитку значно поступається високорозвинутому країнам світу. Це виявляється у низькій якості життя (у 2009 р. за індексом якості життя Україна посіла 68-ме місце серед 195 країн світу, а у 2008 р. – 53-тє); недостатньому фінансуванні людського розвитку (витрати на фінансування освіти в Україні у 2009 р. становили 6,4% від ВВП, а на фінансування охорони здоров'я – 3,7%, а у 1998 р. – 3,8%); втраті позицій у розвитку людського потенціалу

країни (у 2009 р. за індексом розвитку людського потенціалу Україна посіла 85-те місце серед 182 країн світу, а у 2005 р. – 78-ме). Ці факти вказують на необхідність формування нової концепції управління розвитком людського капіталу.

Досвід розвинутих країн світу свідчить, що сучасна концепція управління розвитком людського капіталу повинна будуватись на таких основних принципах: стратегічному підході до управління людськими ресурсами на основі покращення людського капіталу з урахуванням довгострокових перспектив його розвитку; інвестиційності, який полягає у визнанні економічної віддачі капіталовкладень у людський капітал та інвестуванні у його розвиток з метою поліпшення його якості; розвитку: створення умов для безперервного навчання і розвитку трудового потенціалу на основі розкриття інтелектуальних, творчих і підприємницьких здібностей, зростання компетенцій та підвищення мотивації для досягнення як загальнодержавних цілей, так і для задоволення особистих потреб; якості трудового життя: в умовах переходу від технократичного підходу до гуманістичного в управлінні людськими ресурсами особливого значення набуває збагачення змісту праці, справедлива винагорода за особистий внесок укінцевий результат, створення комфортних умов і сприятливого психологічного мікроклімату в трудовому колективі, формування позитивної організаційної культури, надання можливостей для професійного і службового зростання; професіоналізації управління, що базується на необхідності підвищення організаційного статусу, рівня професійної компетентності спеціалістів служб управління людськими ресурсами, які здатні виконувати складні аналітичні, управлінські, соціальні, освітні функції, грамотно регулювати трудові відносини і формувати «соціальний капітал» в організації; інноваційності – визнання інноваційної якості людського капіталу, розробка і застосування прогресивних персонал-технологій розвитку людських ресурсів [12].

Основними завданнями концепції управління розвитком людського капіталу в Україні необхідно визнати: удосконалення систем охорони здоров'я та освіти; поступове приведення рівня фінансування людського розвитку (витрат на освіту й охорону здоров'я) до рівня групи країн з високим рівнем розвитку людського капіталу; унормування питання благодійної діяльності у сфері фінансування соціальних програм з метою стимулювання інвестування у людський капітал; запровадження механізму державно-приватного партнерства для створення сприятливих умов для формування та розвитку людського капіталу.

Список використаної літератури

1. Сміт Адам. Дослідження про природу та причини добробуту націй / Адам Сміт. – К.: Port-Royal, 2001. – 596 с.
2. Беккер Г.С. Человеческое поведение. Экономический подход. Избранные труды по экономической теории: пер. с англ., сост., науч. ред. послесловия Р.И. Капелюшников, предисловия М.И. Ленин / Г.С. Беккер. – М.: ГУВШЭ, 2003.
3. Вебер М. Избранные произведения: пер. с нем. / сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; предисл. П.П. Гайденко / М. Вебер. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
4. Грішнова О.А. Людський розвиток: навч. посібник / О.А. Грішнова. – К.: КНЕУ, 2006. – 308 с.
5. Доклад о развитии человека за 2009 // http://www.un.org/ru/development/hdr/2009/hdr_2009_complete.pdf
6. Журавльова І.В. Управління людським капіталом підприємства / І.В. Журавльова, А.В. Кудлай. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2004. – 284 с.
7. Кендрик Дж. Совокупный капитал США и его формирование: пер. с англ. / Дж. Кендрик. – М.: Прогресс, 1978. – 276 с.

8. Лист Ф. Национальная система политической экономии / Ф. Лист. – СПб.: Изд-во Мертенса, 1891. – 486 с.
9. Маршалл А. Принципы политической экономии: в 2 т.; пер. с англ. / А. Маршалл. – М.: Прогресс, 1983. – Т. 1. – 415 с.
10. Миль Д. Основы политической экономии / Дж. Миль. – М.: Прогресс, 1980. – Т. 1. – 485 с.
11. Рейтинг конкурентоспроможності країн за IMD // <http://www.rate1.com.ua/ua/ekonomika/virobnictvo/1404/>
12. Розвиток людського потенціалу та його вплив на соціально-економічний розвиток України: аналітична записка // <http://www.niss.gov.ua/Monitor/November/5.htm>
13. Туган-Барановський М.І. Політична економія / М.І. Туган-Барановський. – К.: Інститут економіки АН України, 1994. – 263 с.
14. У світовому рейтингу конкурентоспроможності Україна посіла 82-ге місце – поряд з Гамбією // <http://www.newsru.ua/finance/09sep2009/raititng.html>
15. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки: монографія / за ред. О.С. Власюка. – К.: НІСД, 2006. – 576 с.
16. Denison E.F. The sources of economic growth in the United States and the alternatives before us / E.F. Denison. – N.Y., 1962. – 297 p.
17. Fisher I. The Natura of Capital and Income / I. Fisher. – London, 1927. – P. 5, 51–52, 68–69.
18. Happy life years in 148 nations 2000–2009. How long and happy people live // http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_nat/findingreports/
19. Petty William. Political Arithmetick // <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/petty/poliarith.html>
20. Quality of Life Index 2009 // <http://www.il-ireland.com/il/qofl2009/RankReport2009-2d.htm>
21. Schultz T. Human capital: Policy Issues and Research Opportunities / T. Schultz // Human Resources. – Fiftieth Anniversary Colloquium VI. – 1975. – 20 p.
22. Thurow L. Investment in Human Capital / L. Thurow. – Belmont, 1970. – P. 86.

Надійшло до редакції 2.02.2010.